

DET
KONGELIGE
NORSKE
VIDENSKABERS
SELSKAB

SKRIFTER 2 • 1998

Birgitta Berglund

Hvordan arkeologien kom til Trondheim

DET
KONGELIGE
NORSKE
VIDENSKABERS
SELSKAB

SKRIFTER

Editor

Harald Nissen, The Royal Norwegian Society of Sciences and Letters,
Erling Skakkes gt. 47b, 7013 Trondheim

Editorial board

Jon Lamvik, professor – Medicine/Biology
Arne Jensen, professor – Chemistry/Geology
Haakon Waadeland, professor – Physics/Mathematics
Harald A. Øye, professor – Technology
Peder Borgen, professor – Philosophy/Religion/Psychology
Per Fuglum, professor – History/Social sciences
Vacant – Literature/Languages/Art

Tapir Publishers, 7005 Trondheim

Communications regarding accepted manuscripts, orders of reprints,
subscriptions etc. should be sent to the Publisher.

Birgitta Berglund

HVORDAN ARKEOLOGIEN KOM TIL TRONDHEIM

© Birgitta Berglund

ISBN 82-519-1343-8

ISSN 0368-6310

Trykk: Tapir trykkeri

Bind: Sandnes Bokbinderi A/S

FORORD

I 1994 startet arkeologiutdanningen ved Vitenskapsmuseet, Universitetet i Trondheim. Arkeologi som antikvarisk virksomhet, vitenskap og profesjon har imidlertid en lang historie i Trondheim. Denne historien er tett knyttet til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab og dets museum, som i dag har navnet Vitenskapsmuseet og er en del av NTNU, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Jeg ønsker her å se nærmere på hvordan arkeologien egentlig kom til Trondheim. For å kunne gjøre det er det nødvendig å se på Selskabets eldste historie og dets videre utvikling når det gjelder antikvarisk og arkeologisk virksomhet. Jeg vil også gjøre et utsyn utenfor Trondheimsmiljøet for å se hvordan arkeologi som vitenskap ble skapt, før jeg vender tilbake til introduksjonen av den vitenskapelige arkeologien i Trondheim.

Trondheim, juni 1998

Birgitta Berglund

Foto: PER E. FREDRIKSEN, Venetiansk museum

Portrett av Gerhard Schøning

SELSKABET I TRONDHEIM OG DEN FØRSTE ANTIKVARISKE VIRKSOMHETEN

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab er Norges eldste vitenskapelige institusjon. I starten ble det kalt «Det trondhjemske selskab». Det ble stiftet i 1760 av daværende overlærer ved Katedralskolen Gerhard Schøning (1722–1780), etatsråd Peter Friderich Suhm (1728–1798) og biskopen i det nordenfjeldske Norge; Johan Ernst Gunnerus (1718–1773). Gunnerus var den dominerende, og det var han som tok initiativet til at Selskabet ble stiftet. Han var den eneste av de tre som bodde i Trondheim til sin død. Schøning og Suhm flyttet til Danmark bare få år etter Selskabets stiftelse. Schøning som var fra Lofoten, ble imidlertid Norge trofast på den måten at han gjennomførte anti-
kvariske reiser i Norge, også etter at han hadde flyttet til Danmark.

Før Gunnerus kom til Trondheim hadde han, som de fleste lærde i Norge ved denne tiden, studert i København, men også i Jena og Halle i Tyskland. Han kom til Trondheim med en europeisk bakgrunn. Suhm var selv dansk. Danmark var på mange måter et pionérland i antikvarisk forskning. Her vil jeg nevne Ole Worm (1588–1664) som fra 1620 ga ut en rekke større verk basert på topografisk-antikvarisk materiale. Worm ville vise at Norden, liksom romerne og grekerne, hadde en merkelig fortid.

Ludvig Holberg (1684–1754) befant seg samtidig med de tre herrene i København, og de var sikkert i kontakt med ham. Holberg, som var professor i historie fra 1730, skrev selv en rekke store historiske arbeider, hovedsakelig ut fra skriftlige kilder. I 1744 skrev Holberg i *Moralske tanker* (s. 525): «... studere Nordiske Antiquiteter, er ikke andet end at rage udi Mødinger, og et Arbeide, som man til Straf for Forseelse burde dømme visse Folk til, ...» (sitert fra utgave i 1943 s. 416). Om arkeologi hadde nok ikke Holberg høye tanker. I København kom både Suhm og Schøning tidlig i kontakt med historisk og mer antikvarisk rettet virksomhet. De to hadde først og fremst historiske interesser, mens Gunnerus først og fremst var naturforsker. Gunnerus studerte ikke bare

teologi, men også filosofi, historie, rettsvitenskap og fysikk. Han ble etter hvert professor i København, og det var det han var da han ble kallet til biskop i Trondheim i 1758.

Alle tre stifterne var produkter av opplysningstiden. Den var preget av en empirisk-naturvitenskapelig filosofi, som var kritisk mot den eksisterende statsordningen. Tiden kulminerte også i den franske revolusjonen 1789. Filosofene George Berkeley og David Hume i England, Immanuel Kant i Tyskland og Voltaire og Rousseau i Frankrike spilte en stor rolle for opplysningsfilosofiens utvikling. Men filosofien som opplysningstiden er grunnlagt på, har røtter tilbake til eldre filosofer eller forskere som Galileo Galilei (1564–1642) og Isaac Newton (1642–1727). Man hadde stor tillit til at fornuft og erfaring kunne løse alle problem. Man interesserte seg for naturvitenskap og også for å gjøre den tilgjengelig for folk. Man mente at guddommeligheten besjelet den menneskelige naturen.

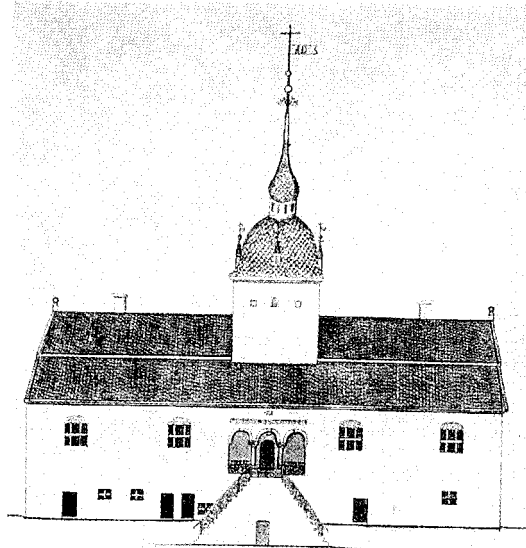
Ved tiden for Selskabets stiftelse var Trondheim både lærdomssentrum og religiøst sentrum i det nordenfjeldske Norge. Byen trakk til seg lærde og åndelige ledere i forbindelse med Katedralskolen og biskopssetet. Her kan bl.a. Schønings forgjenger som rektor på Katedralskolen nevnes. Det er Benjamin Dass (1706–1775), en sønnesønn til broren av barokkdikteren Petter Dass (Daae 1880 s. 3). Schønning hadde selv studert på Katedralskolen og var yndlingsleven til Dass. De to hadde hele tiden et nært forhold. Schønning arvet også Dass' store boksamling og den utgjorde en del av den verdifulle bokbestanden som Schønning etterlot til Selskabet i Trondheim (a.a. s. 61).

Det fantes flere store private boksamlinger i Trondheim ved tiden for Selskabets stiftelse. Den rike forretningsmannen Thomas Angells bibliotek var her det største. Suhm giftet seg for øvrig med Karen Angell som var arving til Angell. Fornuftsekteskapet gjorde ham i stand til å vie seg til vitenskapen, enda arvingen ikke bragte med seg så mange penger i boet som Suhm hadde håpet. Thomas Angell eide store eiendommer i det nordenfjeldske. Han døde barnløs og etterlot det meste til en stiftelse, som fortsatt er i live. At det fantes et lesende publikum i Trondheim ser man også av at Ludvig Holberg framhever det trondhjemske bokmarked. (Midbøe 1960 I s. 13f.)

Selskabets medlemmer arbeidet som forskere i mange fag. De hadde møter med vitenskapelige diskusjoner. De samlet mineraler, planter til et herbarium, gamle dokumenter og oldsaker. De samlet også dyr som de preparerte. Gunnerus brevvekslet med naturforskeren Carl von Linné (1707–1778) i Uppsala og byttet naturalier med ham (Midbøe 1960 I s. 46).

Schønning og Suhm kom samtidig fra København til Trondheim. De forlot

Austråtborgen på Ørlandet, Sør-Trøndelag, tegnet av Gerhard Schøning (publisert 1968, s. 30–33).

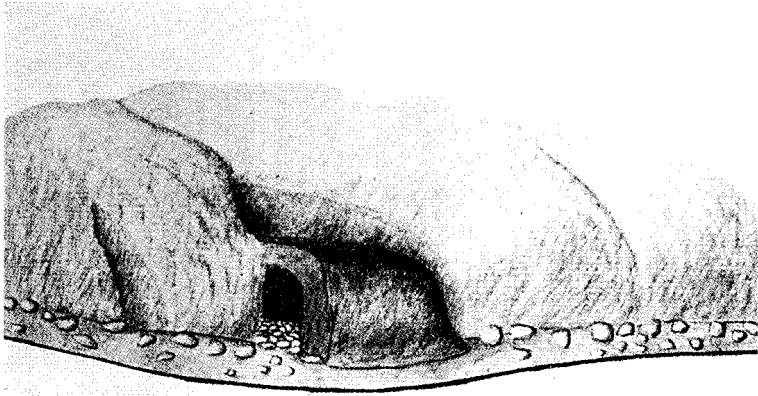
også byen sammen. Suhm flyttet etter å ha gitt opp håpet om å arve Thomas Angell. Schøning ble kallet til professor i Sorø Akademi på Sjælland.

Schøning gjorde imidlertid reiser i både det sønnenfjeldske og det nordenfjeldske Norge etter at han hadde flyttet til Danmark. I sitt forord til den av reiseberetningene som Schøning selv ga ut skriver han: «Det havde lenge været mit Ynske, at see mig sat i de Omstendigheder, at jeg kunde gjøre en Reise gennem Fædrenelandet, Norge, for ret at kiænde det Land, hvis Historie og Jord-Beskrivelse havde bestandig været mit Hoved-Øiemeed» (også i Schøning 1910). På noen av de første reisene slo Schøning og Gunnerus følge. Gunnerus ble imidlertid syk under reisen på Kvernes på Møre og døde i Kristiansund 23. september 1773.

Schøning skriver i det samme forordet at han fort merket at på de fleste steder forekom bare litt som kunne bidra til opplysning om historien eller oldsakene. Men han er klar over at han har kunnet forbigå mye som kunne være av interesse, spesielt som det var vanskelig å få folk til å skjønne hva han var interessert i. Han mener at Norge er et av de minst kjente landene i Europa, men at det fortjener å være et av de mest kjente, ettersom det finnes så mye merkelig å oppdage i naturhistorien, i berg-, metall- og mineralriket, i landets jordbeskrivelse, i dets *oldsaker*, dets private og offentlige økonomi m.v.

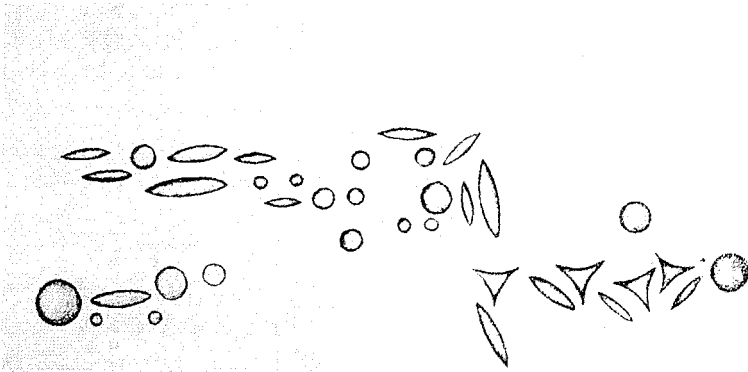
I Schønings reiseberetninger (1910) beskrives mange kulturminner for første gang. Ikke minst hans tegninger er av stor betydning. Han tegner prangende

Gerhards Sørø Schøning

Kaa Fønne

Duehelleren i Bjugn, Sør-Trøndelag, tegnet av Gerhard Schøning (publisert 1968, s. 43)

Liempje eller begravelse i Højer paa Baarden Schej i Sparbu

Gravfeltet på Skei i Sparbu, Nord-Trøndelag, tegnet av Gerhard Schøning (publisert 1910, s. 93).

kulturminner som Austråtborgen på Ørlandet (1968 s. 30–33), men også enkle boplasser som Duehelleren i Bjugn (a.a. s. 43). Også gravfelt som det på Skei i Sparbu ved Steinkjer (1910 del 2, s. 93) tegner og beskriver han. Flere av gravene har for øvrig nylig vist seg å være deler av et ringformet tunanlegg (Stenvik 1988 s. 49). Schøning tegner også oldsaker som smykker og våpen fra vikingtid som han ble forevist på gardene. Han skal ha tatt inn til Selskabet mange av de oldsakene han kom over på sine reiser (Richter 1910 s. 10). Schøning tegnet og beskrev også myntskatter (Holst 1939).

Etter all sannsynlighet var det Schøning som tok initiativet til den første vitenskapelige utgravingen i Norge (Shetelig 1944 s. 74). Det var av «Herlaugshaugen» på Leka i Nord-Trøndelag. Utgravingen av denne store gravhaugen ble utført i 1775 og 1780.

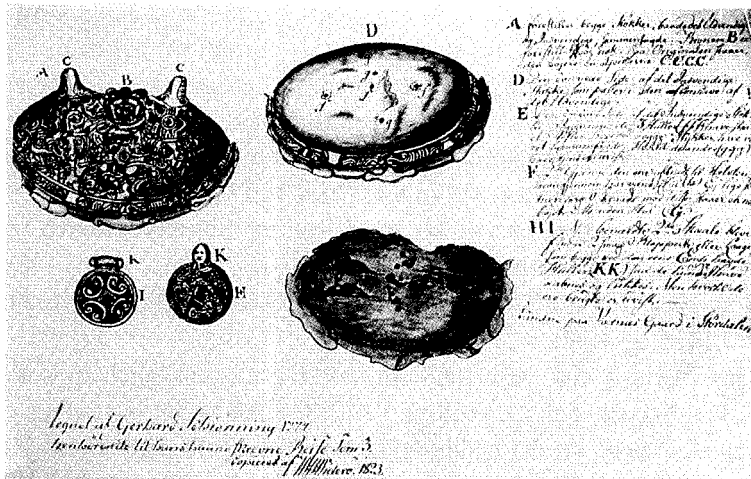
Den antikvariske virksomheten som stifterne av Selskabet drev med, kan ikke kalles en vitenskapelig arkeologi. På 1700-tallet hadde man ingen forestilling om en steinalder. At det hadde bodd mennesker i Skandinavia i 10.000 år var utenkelig. Dette er før Darwins utviklingslære. Fortiden ble i all hovedsak beskrevet med hjelp av skriftlige kilder et godt stykke inn på 1800-tallet. Det gjorde at historien ble nok så litterær med stor vekt på sagalitteratur og forskjellige myter og sagn. Vi kan si at Schøning med sine beskrivelser av oldsaker, fornminner og monumenter som borger og klostre er tidlig ute med denne typen av historieskrivning. Nå skal jeg gjøre noen utsyn for å se hvordan arkeologi som vitenskap ble skapt, noe som etter hvert også fikk stor betydning for Selskabet.

ARKEOLOGI SOM VITENSKAP BLIR TIL

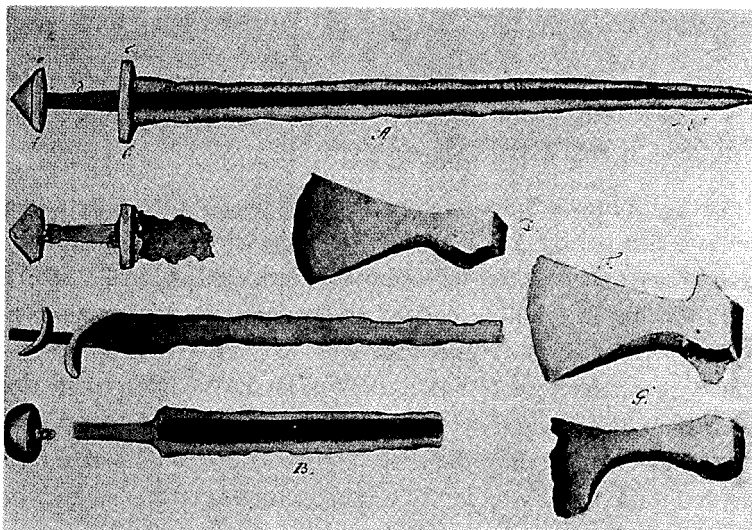
Både Gunnerus, Suhm og Schøning hadde i perioder av sitt liv sterk tilknytning til København. Det var også her at arkeologi som vitenskap ble til. Det kongelige danske Videnskabernes Selskab startet sin virksomhet i 1742, 18 år før Selskabet i Trondheim. Det danske hadde helt humanistisk opprinnelse og utgikk nærmest fra numismatikken (Hildebrand 1937 s. 113).

Det var flere vanskeligheter med å få utviklet arkeologien til en vitenskap. Bl.a. anså man at oldsakene hadde en magisk karakter (Hildebrand 1937 s. 45, 70–76). Steinøksene ble kalt tordenkiler og man trodde at de hadde falt ned fra himmelen ved tordenvær. Mumier og grønn irr fra bronsegenstander ble brukt som medisin.

De usystematiske raritetskabinettene som var på moten på 1700-tallet, var kanskje også en hindring, ikke at det ble samlet inn materiale, men det at alt var

Kvinnesmykker fra vikingtid fra Værnes i Stjørødal, Nord-Trøndelag, tegnet av Gerhard Schøningh (publisert 1968 s. 72f).

Våpen fra vikingtid og middelalder fra bl.a. Høylandet i Namdalen, Nord-Trøndelag, tegnet av Gerhard Schøningh (publisert 1968 s. 110)

i uorden. Et problem var også at de skriftlige kildene ble tolket bokstavelig, f.eks. Snorres opplysninger i Ynglingesagaen om Odins og de andre hedenske gudenes innvandring til Norden. Under opplysningstiden ble imidlertid fortidsfunnene erkjent som redskaper og våpen for en fortidsbefolkning.

Man begynte også å trekke inn etnografiske paralleller. Ved denne tiden var det populært å skrive reiseberetninger etter besøk i eksotiske strøk. Det var da nærliggende å gjøre sammenligninger med såkalte naturfolk utenfor Europa og med fortidsfolk i Europa. Oppdagelsen av Amerika utgjorde starten på reiseberetningene med etnografiske opplysninger (Hildebrand 1937 s. 119). Den svenske vitenskapsmannen Sven Nilsson (1787–1883) var tidlig ute med etnografiske paralleller, spesielt når det gjelder gjenstander (Nilsson 1838–43).

Legen Michele Mercati (1541–1593) var intendant ved Vatikanets botaniske have på 1500-tallet og han ansees å være den første som innså at de gamle steinvåpene var oldtidsfunn. Det gjaldt spesielt pilespisser av flint. Han mente også at det fantes en tid da mennesket ikke brukte metall, men redskaper av stein, tre, bein og flint. Hans arbeid, *Metallotheca*, ble imidlertid ikke trykket før 1717. (Hildebrand 1937 s. 70f, 119.) Mercati var for tidlig ute, og de gamle forestillingene kunne leve videre.

Etter hvert begynte man imidlertid å få en forestilling om at det fantes en tid da mennesket ikke brukte metall, men bare stein og at denne tiden inntraff før metalltiden. Bengt Hildebrand har i sin bok «C.J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837 del I» (1937 s. 119–129) laget en sammenstilling av opplysninger i litteraturen om tidlige forestillinger om periodeinndeling i forhistorisk tid. Der framgår det at man diskuterte om bruken av kobber eller jern var eldst, og etter hvert mente mange at jern ble tatt i bruk etter kobber. Det var også diskutert om det var tre forskjellige klasser som brukte hvert sitt materiale. Kobberet skulle da være overklassens metall, jern mellomklassens metall, mens stein ble brukt av de som lå lavest på rangstigen. (Jfr. Worsaaes polemisering mot dette i 1843 s. 100–102.)

Sven Nilsson mente at alle folkeslag måtte gå gjennom fire utviklingsstadier før de nådde det høyeste stadiet. «*Vilden*» representerer det første stadiet, «*nomaden*» det andre og «*åkerbrukaren*» det tredje. Det fjerde var «*et mer ordnad samhällsskick*» hvor ulike typer arbeid som dyrking av jord, fehold, drift av bergverk, handel, vern av samfunnets eiendom mot indre og ytre ufred og pleie av opplysning, dannelselse og kultur var fordelt mellom medlemmene (Nilsson 1838–1843, innledning s. V–VIII). Ved det fjerde stadiet mener Nilsson at en «*Chef*» ble valgt for å holde oppsyn med det hele og verne om alles rettigheter. Nilsson setter også disse stadiene i forbindelse med oldsaker (a.a. 1. bo-

ken bl.a. s. 60). Han er således meget tidlig ute med å sette oldsaker inn i en kulturhistorisk sammenheng.

Hildebrand (a.a. s. 131f) mener at kunnskapen om periodeinndeling i forhistorisk tid ikke dreier seg om en lang årsaksskjede på den måten at hver og en av de senere forskerne hadde studert hver og en av de eldre forskerne. Han mener at det er mest sannsynlig at den enkelte forsker bare kjente et eller annet av de tidligere forskernes arbeider og at idéene om en treperiodeinndeling av den forhistoriske tiden lå i luften omkring år 1800. Derfor er det diskutabelt at Asgeir Svestad i sitt forskningshistoriske arbeid om arkeologiens tidlige utvikling (1995 bl.a. s. 34) gjør et stort poeng av at tradisjonelle forskningshistorikere som Bengt Hildebrand bare ser kontinuiteten og ikke bruddene i forskningshistorien.

Christian Jürgensen Thomsen (1788–1865) er den som vitenskapeliggjorde treperiodesystemet (1836), dvs. inndelingen av forhistorien i en stein-, bronse- og jernalder. Som mange har hevdet og nå senest Svestad (1995 bl.a. s. 17, 42) var ikke treperiodesystemet Thomsens oppfinnelse, men det var han som gjennom sin virksomhet gjorde at dette systemet fikk gjennomslag.

Thomsen var kjøpmannssønn og det var en selvfølge at han skulle gå i sin fars fotspor. Han hadde imidlertid stor interesse for numismatikk. Det var også gjennom denne at han kom i kontakt med oldsaker. Thomsen er den som ordnet samlingene til det som etter hvert ble Nasjonalmuseet i København.

Bakgrunnen for at samlingene i København skulle ordnes var at biskop Frederik Münter (1761–1830) kom til København i 1756. Hans familie var venner av Carsten Niebuhr (1733–1815) som formidlet inntrykk fra orientalsk arkeologi fra sine oppdagelsesreiser (Hildebrand 1937 s. 183). Münter tok initiativ til den Kongelige Commision til Oldsagers Opbevaring. Den ble dannet i 1807 (a.a. s. 184). Instruksen for kommisjonen hadde fem punkter som alle konkret gikk inn på fornminner og oldsaker. Et av punktene var å undersøke hvordan et museum for rikets oldsaker skulle kunne anlegges (a.a. s. 185). Münter ble Thomsens beskytter (a.a. s. 189).

Bakgrunnen i numismatikk gjorde at Thomsen var vant til detaljstudier. Det hadde han nytte av ved klassifiseringen av oldsakene. Han anså at et utviklet museumsvesen var den nødvendige forutsetningen for arkeologiens vitenskapelige utforming og bearbeiding (Hildebrand 1937 s. 354). Ved sin tiltreden som sekretær ved Oldsagkommisjonen i 1817 startet han umiddelbart på en funnkatalog fra og med nummer 1. I 1864 var han oppe i 21.800 nummer (a.a. s. 337). I 1819 gjennomdrev han at Oldsagsmuseet begynte å holdes åpent for publikum. Hver torsdag fra kl.11–13 viste Thomsen samlingen (a.a. s. 348).

Rasmus Nyerup (1759–1829) var Thomsens forgjenger som sekretær for Oldsagkommissionen. Nyerup hadde for øvrig vært Suhms bibliotekar (Hildebrand 1937 s. 178). Nyerup ga i 1806 ut «Oversyn over Fædrenelandets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som samme kan tenkes opstillede i et tilkommende National-Museum. Et Forsøg». Nyerup diskuterer om steinartefaktene er våpen og redskaper eller kultgjenstander og religiøse symboler (a.a. s. 178f).

Hovedinspirasjonskilden for Thomsen og hans treperiodesystem var visstnok ellers Joseph von Eckhels (1737–1798) betydningsfulle myntforskning (Hildebrand 1937 s. 53). Dansken Georg Zoega (1755–1809) var elev av Eckhel. Han kalles den første klassiske arkeologen. Både klassisk og orientalsk arkeologi ga impulser til Thomsens samtid (a.a. s. 53), og Thomsen var naturligvis ikke ukyndig om hva som skjedde innenfor disse disiplinene. Thomsen brevvekslet flittig med forskere i mange land og holdt seg således godt orientert om hva som skjedde. Gjennom brevvekslingen fikk han også stor gjennomslagskraft.

Interessant i Trondheim er at Gerhard Schøning kan ha påvirket Thomsen etter at han flyttet fra Trondheim til København. Schøning utga der Snorres Heimskringla. I forordet til andre delen som kom ut i 1778 omtales statsmannen Ove Høegh-Guldbergs beretning om en utgraving i 1776 ved Jægerspris. Han skriver: «I ingen af Høiene fandtes Jern eller det allermindste Spor deraf; da synes endnu denne Metal ikke at have været kiendt, og følgelig disse Høies Alder at gaee langt opp i Tiden». Denne klare uttalelse antas å ha spilt en større rolle for Thomsen enn man anså før, mener Hildebrand (1937 s. 126).

Suhm utga i Danmark i 1776 skoleboken «Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende Udtog til den studerende Ungdoms Bedste». Der skriver han at sverd, kniver og andre våpen i begynnelsen var av stein, siden av kobber og til slutt av jern. Som historiker brukte Suhm likevel først og fremst litterære kilder (Hildebrand 1937 s. 127). Kanskje det er Schøning med sin større interesse for oldsaker som har påvirket Suhm? Suhm kan i sin tur ha påvirket sin bibliotekar Nyerup.

Den tredje blant stifterne av Selskabet i Trondheim, Gunnerus, kan indirekte ha spilt en rolle i forbindelse med treperiodesystemets oppkomst. Gunnerus kan ha fått inspirasjon til tanker om en systematisering av oldsaker gjennom sine forbindelser med den naturhistoriske systematikeren Carl von Linné. Forbindelsene mellom Linné og Gunnerus varte fra 1762–1772 (Midbøe 1960 I s. 46, Aase 1991 s. 124f), dvs. omtrent fram til Gunnerus' død i 1773. Disse tankene kan Gunnerus ha gitt Schøning, enten mens Schøning fortsatt var i Trondheim eller på en felles reise senere i det nordenfjeldske.

Så jeg konstaterer at de to historikerne blant Selskabets stiftere, og særlig Schøning, kan ha hatt innflytelse på formuleringen av treperiodesystemet og grunnleggingen av arkeologi som en vitenskap. Inspirasjonen kan Schøning i sin tur ha fått av Gunnerus gjennom forbindelsene med Carl von Linné. Med andre ord lå forholdene til rette for at en systematisering av det arkeologiske materialet etter naturvitenskapelige prinsipper i et treperiodesystem kunne ha skjedd i Trondheim, hvis de tre stifterne av Selskabet hadde fortsatt sitt samarbeid.

I København hadde Thomsen i første halvdel av 1800-tallet ordnet et for sin tid moderne oldsaksmuseum. Funnene var ordnet etter de tre tidsperiodene. Thomsen tok også initiativ til et oldsaksmuseum i Kiel som da hørte til Danmark. I Lund i Skåne ble det første museet etter Thomsens prinsipper ordnet. Det ble gjort av Bror Emil Hildebrand (1806–1884) i 1830. Flere har påpekt at det i Lund langt tidligere var gjort store fremskritt i å utvikle arkeologi til en vitenskap, ikke minst gjennom virksomheten til Magnus Bruzelius (1786–1855) (Hildebrand 1937 bl.a. s. 315ff, Gräslund 1974 s. 97ff, Stjernquist 1983 s. 157). Thomsen fungerte på mange måter som en far for Hildebrand og de førte fra 1816 til Thomsens død i 1837 en brevveksling som betydde mye for arkeologiens utvikling i Sverige (Hildebrand 1937). Hildebrand ble etter hvert Sveriges Riksantikvarie og den som ordnet Statens Historiska Museum i Stockholm.

Etter Thomsen ble hans verk videreført, men det tok samtidig en annen retning. Denne var hans etterfølgere ved Nasjonalmuseet representanter for, først J.J.A. Worsaae (1821–1855) og senere Sophus Müller (1846–1934). Worsaae understreket funnforholdenes og fornminnenes nære sammenheng med oldsakene. Han skilte f.eks. mellom mosefunn og markfunn. Worsaae er liksom den 30 år eldre Sven Nilsson kulturhistorisk orientert, i den forstand at han anså at funn og fornminner kunne brukes til å beskrive hvordan folk hadde levd. I 1843 ga Worsaae ut «Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhøie». Det var første gangen det ble laget historie for et helt land med utgangspunkt i fornminner. Denne kulturhistoriske retningen fikk gjennom særlig Sophus Müller stort gjennomslag i Norge gjennom først Ingvald Undset (1853–1893) og senere Anton Wilhelm Brøgger (1884–1951).

Den typologiske metoden som svenskene Oscar Montelius (1843–1921) og Hans Hildebrand (1842–1913) utviklet rundt år 1870 var en videreføring av treperiodesystemet. Montelius presenterte metoden på en kongress i Bologna i 1871. Presentasjonen på denne kongressen må ha gjort at metoden raskt fikk gjennomslag. Den typologiske metoden hadde imidlertid i andre halvdel av 1860-tallet vært brukt av general Pitt Rivers i England på våpen og verktøy fra steinalder og bronsealder (Montelius 1884 s. 2). Også eldre historikere som

Erik Pontoppidan (1763) og Gerhard Schøning viser ansatser til å ordne oldsaker på sine tegninger på en typologisk måte. Det har nylig vært påpekt av Svestad (1995 s. 130–133). Worsaae viser tydelig allerede i 1843 (s. 101) at han er klar over at man i forskjellige tidsperioder har forskjellig smak. Han polemiserer slik mot synet at bronse, jern og stein var brukt av forskjellige klasser til samme tid: «Tilhørte fremdeles Bronze- og Jernsagerne een og samme Tid, vilde der dog være af Sandsynlighed for, at de vare forarbeidede i samme Smag eller at Formerne og Ziraterne havde idetmindste en fjern indbyrdes Overeensstemmelse, om endog Metallet var forskjelligt.» På tross av at metoden egentlig hadde vært brukt før, vil jeg si at det var Montelius og Hildebrand som vitenskapeliggjorde den, på samme måte som Thomsen vitenskapeliggjorde treperiodesystemet.

Typologien som er inspirert av Charles Darwins utviklingslære, gjorde det mulig å ordne oldsakene i en tidsrekkefølge. Den biologiske utviklingslæren hevder at utviklingen skjer fra det laverestående til det høyerestående under konkurranse. De best egnede konkurrerer ut de som er dårligere tilpasset. Denne læren ble overført til oldsaker. De mer primitive formene skulle da være de eldste. Utviklingen gikk mot mer barokke og komplekse former for å til sist degenerere. I utviklingen ble enkelte av elementene i de tidlige formene beholdt. Typologien gjorde det mulig å stille opp f.eks. økser fra bronsealderen og ovale spenner fra vikingtiden i tidsrekkefølger. Metoden ga imidlertid ikke mulighet til å si hvor gamle øksene eller spennene var i absolutte årstall.

Typologene utgikk fra at likhet i form betydde samtidighet. Det spilte ingen rolle om gjenstandene var funnet langt fra hverandre. Her var man inspirert av geologiens ledefossiler. De samme typer fossiler forekom i samme stratigrafiske lag over hele jordkloden og var da samtidige. Dette ble overført til oldsaker.

Montelius skriver selv om den typologiske metoden i 1884 (s. 27): «... ty det er först i senaste tid, genom den typologiska metoden, som fornforskaren lärt sig icke allenast att riktigt skilja den ena typen från den andra, utan äfven att följa typernas utveckling ur hvarandra, på samma sätt som naturforskaren numera ej blott urskiljer arterna, utan ock söker deras inre sammanhang.»

Sophus Müller var først ute med kritikk av typologene, og er vel også den mest betydelige kritikeren. I artikkelen: «Mindre bidrag til den forhistoriske archæologis metode» (1884 s161–216) kritiseres den svenske typologien og dens fremste representanter Hans Hildebrand og Oscar Montelius grundig. Müller hevder (s. 163): «... den typologiske Undersøgelsesmaade, efter de forskjellige Betydninger, hvori denne betegnelse bruges, enten kun kan føre til Formodninger, eller er fuldstændig uanvendelig som Methode, eller maa siges at være

en begrenset Anvendelse af den forhistoriske Archæologis almindelige Undersøgelsesmaade. Typologien er saaledes enten ikke nogen ny, eller ikke nogen videnskabelig Methode.» Müller nevner i en fotnote at artikkelen opprinnelig var ment for Nordisk Tidskrift. Utgiveren Oscar Montelius ville imidlertid ikke ta inn den. Müllers kritikk er knusende.

Sentralt hos Müller er de lange tradisjonslinjer i kulturhistorien. Det var en trussel mot Montelius' periodiserende arkeologi. Müller var ellers tidlig ute med å vise hvordan forskeren påvirker forskningsresultatet. Han har således et subjektivistisk syn på forskningsprosessen, noe som i sin tur har røtter bl.a. hos Platon og Kant. Arne B. Johansen var tidlig ute med å trekke fram Müllers syn på forskningsprosessen (1969 s. 18, 1974 s. 91–92).

Svestad ser i sitt arbeid (1995) om tilkomsten av arkeologi forskningshistorien i lyset av Michel Foucaults teorier (bl.a. 1972) om «... *det diskursive*, som viser til *den seriøse talen* til ulike tider.» (Svestad 1995 s. 11). Det er ikke de individuelle prestasjonene som er de viktige for utviklingen, men «... formelle, materielle og institusjonelle vilkår og praksisar som styrer det som kan seiast». Det er ikke tilfeldig hvilken kunnskap det er mulig å komme fram til i ulike tidsperioder. Her finner vi igjen et subjektivistisk syn på forskningsprosessen. Synet er subjektivistisk i den forstand at kunnskapen ikke er objektiv, men styrt av hva som er mulig å komme fram til i den aktuelle tidsperioden. Svestad gjør imidlertid ingen kobling bakover i skandinavisk arkeologi om dette, men velger å ta utgangspunkt i Foucault. Hvis man anser at de individuelle prestasjonene ikke har noen særlig betydning, blir det mindre viktig å spore innsatsen til tidligere forskere.

I Foucaults ånd er Svestad mer opptatt av å vise bruddene i forskningshistorien enn kontinuiteten. Det blir da lite nødvendig å undersøke hvorfra den enkelte får sine idéer. I motsetning til Svestad påpeker Wenche Helliksen i sitt nylig utgitte arkeologiske forskningshistoriske arbeid hvordan skandinavisk nybrottsarbeid innenfor kulturhistorie er oversatt av anglo-sachsiske forskere (1996 bl.a. s. 53).

SENERE ARKEOLOGISK-ANTIKVARISK VIRKSOMHET VED SELSKABET I TRONDHEIM

De norske historikerne Rudolf Keyser (1803–1864) og P.A. Munch (1810–1863) besøkte Thomsen i København da de oppholdt seg der i 1835–37 i forbindelse med arbeidet å utgi de gamle norske lovene (Hildebrand 1938 s. 689). Thomsen skriver til Bror Emil Hildebrand at de to nordmennene gjorde stort inntrykk på ham. Særlig anså han Munch for interessant pga hans dyktighet som forsker i skriftlige kilder (a.a. s. 689). Keyser overtok i 1828 styringen av den oldsaksamling som Selskabet for Norges Vel hadde grunnlagt i 1811 og i 1818 overdratt universitetet i Kristiania. Keyser ordnet og katalogiserte oldsaksamlingen. Den ble åpnet for publikum i 1829. Katalogens utgiving i «Urda», Christies tidsskrift, 1836–37 ble imidlertid stanset (NBL, b. VII, s. 261). Det hadde med Keyzers besøk hos Thomsen å gjøre. Der ble han inspirert til å ordne om samlingen etter treperiodesystemet (Shetelig 1944 s. 37). Denne oldsaksamlingen er den første som ble ordnet etter dette mønsteret i Norge.

I sin avhandling fra 1839 «Om Nordmændenes Herkomst og Folke-Slægtskab» støttet Keyser seg delvis på forhistoriske funn og han fulgte der treperiodeinndelingen (a.a. s. 261). I denne legger han fram teorien om det norske folks innvandring fra øst til først Nord-Norge. Schøning hadde allerede satt fram teorien i 1769, men på et mindre vitenskapelig fundert grunnlag (NBL b. VII s. 262f).

Også P.A. Munch tok opp innvandringsteorien. Hans store mål var å vise at Norges folk alt fra oldtiden hadde tilhørt den samme nasjonen. Han konsentrerte seg imidlertid særlig om sagatiden og middelalderen. (NBL b. IX s. 448,459.) Dette var i pakt med tidens nasjonale strømninger, og både Keyzers og Munchs virksomhet må sees i lyset av oppbyggingen av Norge som nasjon.

Hvordan gikk det nå i Trondheim? Selskabet kan neppe ha vært uvitende om utviklingen i Sør-Skandinavia. Hva gjorde man med oldsakene som stifterne hadde brakt til Selskabet? Perioden etter at Gunnerus døde synes på mange måter å være lite heldig for Selskabet. Det ser ut til at Selskabet stagnerer som et lærd selskap. Det fantes ingen som kunne ta opp arven etter Gunnerus.

Selskabet drev etter Gunnerus i lang tid ikke selv vitenskapelig virksomhet. Derimot understøttet man forskning og fungerte lenge i praksis som et forskningsråd. Det bekostet en stor del av offiseren og kartografen Lorentz Diderik Klüwers (1790–1825) reisevirksomhet i årene 1810–1817 i Trondhjems stift. Det resulterte i boken «Norske Mindesmærker» som ble utgitt i 1823. Klüwer kjøpte også inn oldsaker til Selskabet. Reisevirksomheten kan sies å være en

Foto: H.E. LUND 1956

Gressdekte lier ved Røssvatnet rett før oppdemmingen

fortsettelse av Schönings virksomhet. Det kan bl.a. også Christian Langes (1810–1861) reiseberetninger i perioden 1838–1846 sies å være.

At Selskabet nå understøttet Klüwers reisevirksomhet i det nordenfjeldske Norge kan ha sammenheng med at det i 1811 endelig var opprettet et universitet i Kristiania. Det skjedde ikke i Trondheim slik som Selskabets stiftere hadde drømt om. Med et universitet i Kristiania ble det kanskje sett på som mer nødvendig å samle seg om spørsmål knyttet til de nordenfjeldske områdene. Klüwer var for øvrig den eneste nordmannen som var medlem av Götiska Förbundet i Sverige, en sammenslutning som etter hvert har fått et noe tvilsomt rykte. Klüwer reiste også i det sønnenfjeldske Norge og i Nord-Norge.

Sjur Sexes og Ivar Aasens Helgelandsreiser og innvandrings-teorien

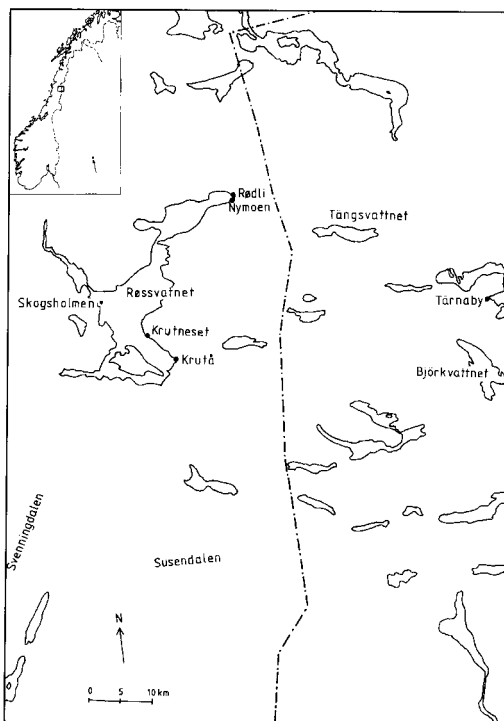
Selskabet tok også selv initiativ til å understøtte vitenskapelige reiser. En som ble understøttet er Ivar Aasen (1813–1896). Bakgrunnen var at Sjur Sexe

(1808–1888) fra Ullensvang i Hardanger i 1846 hadde gjort en embetsreise til Helgeland. Sexe var geolog og ansatt ved Kongsberg Sølvverk. Han hadde vært medlem av Selskabet. Da Sexe på sin reise på Helgeland så de store innlandsområdene rundt Røssvatnet, kom han å tenke på Rudolf Keyzers teori (1839) om hvordan Norge hadde blitt befolket. Sexe begynte derfor å spørre etter sagn og gravhauger, noe som han mente kunne belyse denne teorien.

Sexe fikk høre sagnet om at Susendalen i Hattfjelldalen skulle ha vært bygget før Svartedauden. Sagnet bygget på at tidligere nybyggere skulle ha funnet et par kvernsteiner der. Sexe fikk høre om flere gravhauger rundt Røssvatnet. 100 år før Sexes besøk, dvs. rundt 1750, ble en gravhaug av sand ved Krutå utgravd av innbyggerne. Det ble da funnet en mann med noe som lignet en jerngryte på hodet. Om skuldrene og brystet hadde han en jernkledning, om livet et belte med en spenne, som ble antatt å være av gull. I tillegg hadde han en øks. Han hørte også om en gravrøys på Skogsholmen. Også denne ble utgravd av innbyggerne 100 år før Sexes besøk. Det skulle da være funnet en sølvkjede som ble avhendet i Bergen. På Krutnes mener Sexe at det fantes en gravrøys, som lignet de «kjempehøier» han hadde sett andre steder. Ingen av de funnene Sexe nevner er bevart i dag. Store deler av områdene er neddemmet i forbindelse med den store kraftverksutbyggingen i området i slutten av 1950-tallet.

Sexes konklusjon ble at hvis en mer kyndig mann enn ham gjorde undersøkelser i dette området, var det mulig å gjøre oppdagelser som kunne kaste lys over nordmennenes innvandring i Norden.

Kart over Røssvatnet-området på Helgeland med dagens riksgrense mellom Norge og Sverige markert.

Selskabet fattet interesse for Sexes beretning, og må ha blitt kjent med den på tross av at Sexe året før hadde meldt seg ut av det. Selskabet oversendte Sexes beretning til Ivar Aasen, og ba ham om å foreta videre undersøkelser på Helgeland om nordmennenes innvandring til Norge. Aasen foretok sin Helgelandstreise det samme året, dvs. i 1846. Aasen skulle utforske fornminner, sagn og dialekter for å belyse innvandringsspørsmålet. (Både Aasens og Sexes beretninger finnes ved Universitetsbiblioteket i Trondheim. Se Aase 1991. De er transkribert og kommentert av forf. i Årbok for Helgeland 1995 s. 96–105.)

Aasen oppholdt seg i seks uker på Helgeland, og da mest i Vefsn, men han gjorde også en reise til Rana. Pga. det dårlige været og dermed det dårlige føret kom han aldri til Røssvatnet.

Aasen mente at en innvandring fra Sverige til Helgeland lettest kunne ha foregått gjennom Bjørkvassdalen. Trolig mener han området rundt Bjørkvatnet sør for Tärnaby og videre dalen og fjellovergangen fra Tängsvatnet i Sverige over til Rødli og Nymoen ved nordøstre delen av Røssvatnet. Han kan også mene noen av fjellovergangene lenger sør ved Røssvatnet. Fra Vefsn mente Aasen at folkevandringen kunne fortsette sørover gjennom Svenningdalen og videre gjennom Bjørhusdalen i Namdalen. Aasen gir ellers en del interessante opplysninger om fortidsminner som i dag er forsvunnet, særlig i kystområdene. Aasen mente selv at han fikk størst språklig utbytte av sin reise. Utbyttet av fortidsminner var mindre, særlig i de indre strøkene som Vefsn og Rana.

I dag kan det synes noe rart at Selskabet valgte akkurat Aasen til å undersøke det norske folks innvandring og ikke en arkeolog, i hvert fall til studiet av fortidsminnene. Arkeologi som vitenskap var imidlertid enda bare i sin begynnelse. Dette er ti år før Thomsen ga ut sin «Ledetraad til nordisk Oldkyndighed» hvor treperiodesystemet ble presentert. Med å ta initiativ til Aasens reise viser Selskabet at det ikke stod helt utenfor skal vi kalle det «forskningsfronten» i arkeologi, historie og filologi ved denne tiden.

Selskabet som forskningsråd og bokutgiver

Selskabets viktigste oppgave ble etter hvert å gi ut bøker. Det fungerte i praksis som Norges forskningsråd også på dette området. Det finansierte et av filosofen Arthur Schopenhauers viktige verk, Ivar Aasens ordbok og grammatikk og Henrik Ibsens folkeminnesamling som bl.a. ga grunnlaget til Peer Gynt. Også matematikeren Nils Henrik Abel ble understøttet herfra, liksom marinbiologen Asbjørnsen, etter hvert mest kjent som folkeeventyrsamler. (Midbøe 1960 I, tredje del)

Selskabet fungerte også i en periode som Landhusholdningsselskap. Det delte ut belønninger for praktiske innsatser innenfor jordbruk, rovdyrjakt og håndverk, og også for teoretiske besvarelser. Bygging av steinfjøs og innføring av potetdyrking var blant det som ble premiert (Aase 1987).

Men var hovedhensikten med stiftelsen av Selskabet at det skulle være me-sén for andre forskere og være Landhusholdningsselskap? Selskabet hadde i de første årene ingen bestemt forfatning, noe som Selskabets sekretær Conrad N. Schwach (1793–1860) påpeker i 1846 (Schwach 1846 s. 4). Selskabets interesser viser seg imidlertid i skriftene «Det trondhjemske Selskabs Samlinger» som raskt kom ut i de første årene etter stiftelsen i 1760. Her bidro alle de tre stifterne med artikler over egne undersøkelser. Man hadde også knyttet til seg andre lærde som kom med sine bidrag. Jeg kan nevne presten Hans Strøm, legen Henrik Tønning og overbrannmester Johan Daniel Berlin (1714–1787) (a.a. s. 4f.) I 1767 ble Selskabets statutter antatt. De ble bekreftet av kong Christian VII og Selskabet fikk da sitt egentlige navn. Det fikk da også retten til at med premier belønne både avhandlinger og prisspørsmål.

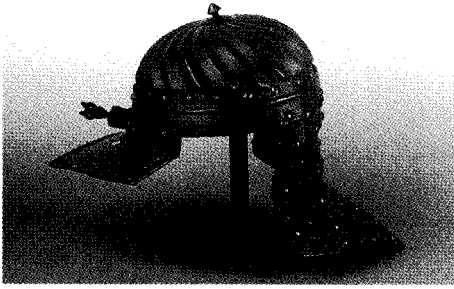
I det som står angitt i statuttene om Selskabets formål er det imidlertid ingen tvil om at det er for å gjøre oppdagelser i vitenskapene at Selskabet er dan-net. Det understrekes imidlertid at man bør se spesielt på det som er fedrelandet til nytte (Schwach 1846 s. 6). Etter at de tre stifterne dels hadde forlatt Trond-heim og dels var døde, fantes ingen som kunne bringe den vitenskapelige siden av Selskabet videre. Det ble derfor den praktiske siden som ble den domineren-de. Til dette bidrog nok også opprettelsen av universitetet i Kristiania. Den vi-tenskapelige virksomheten i Trondheim måtte da naturlig nok bli svekket.

Oldsaksamlingen ved Selskabet i Trondheim

Man kan således si at Selskabet i viss grad hadde begynt å understøtte antikva-risk reisevirksomhet igjen i begynnelsen av 1800-tallet. Men hvordan sto det til med oldsaksamlingen? Enda i slutten av 1800-tallet klager bibliotekar Müller over at samlingen ikke er i orden (Midbøe 1960 I s. 302). F.eks. er funnene fra Schønings gravning i Herlaugshaugen på Leka i Nord-Trøndelag borte. Oldsak-samlingen omtales lenge «Kunstkabinettet» og har status som de gamle rari-tetskabinettene.

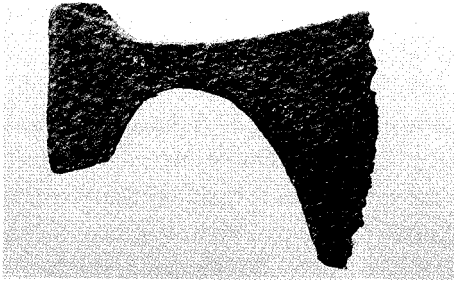
Det fantes ingen fullverdig katalog over samlingen. Det som fantes er en mangelfull katalog laget av bibliotekaren Johan Christian Tellefsen. Den omfatter oldsaksamlingen inntil 1856. Den sist katalogiserte oldsaken har her nummer 510. Trolig har Tellefsen også laget en eldre katalog fra 1854, som den fra 1856 er en

Foto: PER E. FREDRIKSEN, Vitenskapsmuseet

Denne hjelmen av jern (T.36) er et av de tidlig innkomne funnene til Selskabets oldsaksamling

Foto: PER E. FREDRIKSEN, Vitenskapsmuseet

Et tidlig innkommet økseblad av jern fra vikingtid (T.85)

Foto: PER E. FREDRIKSEN, Vitenskapsmuseet

To spinnehjul av kleberstein (T.26). Rygh oppgir (1871 s. 22) at de er funnet ved gravearbeid i «Frue kirke stræde» i Trondheim (T.26)

avskrift av. Det fantes også en eldre fortegnelse av Selskabets sekretær Schwach med 117 nummer. Man hadde her ikke kommet i gang med noen ordning av oldsakene etter treperiode-systemet slik som i Kristiania.

Merkelig nok omfatter de fire første numrene i katalogene redskaper av flint. Ellers framgår det av katalogene at man samlet på det meste av kulturhistorisk materiale, både jordfunn og annet. Likevel ser vi at man anså det som viktig å samle våpen og rustninger. Blant de tidlig innkomne funnene finnes også noen smykker og redskaper.

I 1850 foreslo Schwach direksjonen at Selskabet skulle gjøres om til et museum (Petersen 1916 s. 13f). Årsaken var opprettelsen av universitetet i Kristiania.

Foreningen til norske Fortidsminnesmerkes Bevaring ble stiftet i midten av 1800-tallet. Foreningen drev med antikvarisk virksomhet i ulike deler av landet. Direksjonen for foreningen uttrykte tydelig at den ikke vil konsentrere samlingene i hovedstaden, men tvert imot oppbevare dem ved det museum som ligger nærmest, og da etter en bestemt plan (a.a. s. 301). Tidligere ble oldsaker for det meste sendt til København og etter hvert til Kristiania eller Bergen. Vi kan her se begynnelsen på at samlingene ble fordelt på ulike landsdelsmuseer. Denne ordningen ble særpreget for Norge. Bergen Museum som er

et av de tidlige landsdelsmuseene, ble stiftet i 1825.

Gjennom Fortidsminneforeningens virksomhet økte samlingen i Trondheim betraktelig. I 1857 ble det foreslått av Departementet å opprette en virkelig inspektørstilling for samlingen i Trondheim. Dermed begynte etter hvert en ny epoke for Selskabet (a.a. s. 303), enda stillingen i starten var en av mange bistillinger for den som innehadde den.

EN VITENSKAPELIG ARKEOLOGI I TRONDHEIM

Det er først med Karl Rygh (1839–1915) at det blir orden på Selskabets oldsaksamling. Med ham starter også en omfattende undersøkelse av forhistorien i det nordenfjeldske Norge. Starten var at Rygh tilbød oldsaksamlingens daværende inspektør Svend Mosling (1818–1897) å hjelpe til med å fornye nummermarkeringene på oldsakene der hvor de hadde falt av (Brev fra S. Mosling til Directionen 28/5 1870). Mosling var i tillegg bl.a. Selskabets bibliotekar og sekretær. Samlingen var i en meget dårlig forfatning og Mosling (brev 28/5 1870) klager også over at flyttingen av Selskabets lokaler i 1866 fra de gamle lokalene på Katedralskolen til nybygget på Kalvskinnnet måtte skje i så stor hast at bare Biblioteket kunne underkastes revisjon. Mosling gjorde imidlertid en avskrift av Tellefsens katalog.

Fra 1870 er Rygh bestyrer av Oldsaksamlingen. Det er han samtidig som han er adjunkt og etter hvert overlærer ved Katedralskolen. Blant det første han gjør er å sette opp oppslag på skysstasjoner og kirkesteder i hele det nordenfjeldske Norge med en anmodning om å sende inn oldsaker til Selskabet (Petersen 1916 s. 16). I 1873 får han de første bevilgningene til sine undersøkelsesreiser (a.a. s. 16). Disse reisene i distriktet fortsetter han med om somrene i hele sin levetid. I sine al-

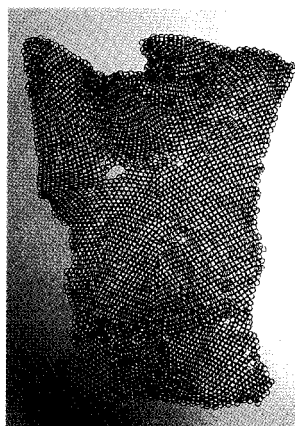

Foto: PER E. FREDRIKSEN, Vitenskapsmuseet

Denne delen av en ringbrynje av jern (T.30) er også et tidlig innkommet funn. Rygh oppgir (1871 s. 22) at den kanskje er funnet i Stjørdalen.

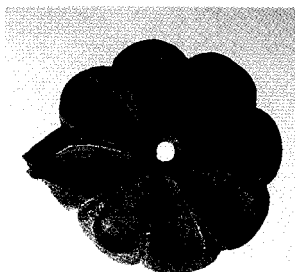
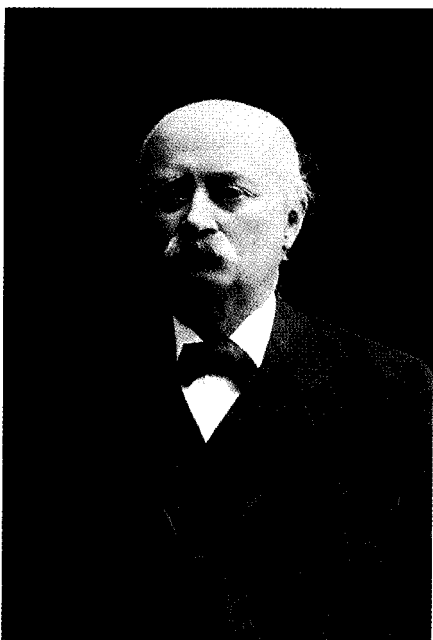

Foto: PER E. FREDRIKSEN, Vitenskapsmuseet

De tidlig innkomne funnene bestod også av annet enn våpen og redskaper. Rosett av jern fra et dørbeslag fra Husaby i Skaun, Sør-Trøndelag (T.53).

Portrett av Karl Rygh på eldre dager.

manakker er hans notater fra disse reisene prydelig skrevet ned.

Karl Rygh sier opp sin stilling i protest i juli 1873 pga av at han er uenig i de prinsipper som Selskabet styres etter. En lærer ved Katedralskolen, Knut Lossius, blir bestyrer i en kort periode. Lossius er ellers kjent for sine arkeologiske undersøkelsesreiser i det nordenfjeldske i perioden 1876–1898. Rygh kjempet fram den viktige reformen av Selskabet i 1874 i samarbeid med Vilhelm Storm, bestyreren av den zoologiske samlingen. I 1874 gir Rygh ut en skrift om Selskabets historie som han uttrykkelig sier (s. 3) «... er et indlæg i striden om videnskabs-selskabets reform ...». Etter de nye statuttene skal Selskabets midler: *«fortrinsvis anvendes til Fremme af de naturhistoriske, archaeologiske og historiske Videnskaber»*. I og med statuttendringen skapes et for sin tid moderne museum i Trondheim. Det kommer nå på linje med museene i Kristiania og Bergen.

De nye statuttene slår fast at det særlig er de nordlige områdene og da spesielt det nordenfjeldske som Selskabets midler skal brukes til når det

Karl Ryghs selvportrett i hans almanakk fra 1867. Her er Rygh en ung mann på 28 år. Almanakken er den eldste av Ryghs almanakker som er oppbevart ved Vitenskapsmuseet.

Dette fotografiet er et av de eldste som finnes fra Oldsaksamlingen i Trondheim. Det er sannsynligvis fra Karl Ryghs utstilling. Her ser vi steinøkser og steinkøller ordnet i prydelige rekker. Det er tydelig at treperiodesystemet og en typologisk ordning av oldsakene har slått i gjennom.

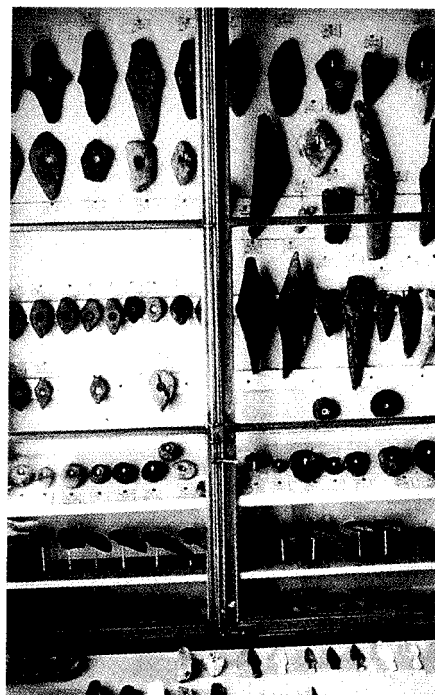

Foto: Vitenskapsmuseet

gjelder samlingenes forøkelse og understøttelse av vitenskapen (Petersen 1916 s. 19).

Etter statuttendringen og etter at Selskabet hadde fått en ny direksjon ble Rygh igjen bestyrer av oldsaksamlingen. Da begynner en intens ordning av samlingene samtidig som de årlige reisene i distriktene fortsetter. Fra 1899 er han ansatt på heltid ved Museet.

Rygh begynner snart å revidere oldsaksamlingen som når han begynte bare bestod av vel 550 nummer. Han ga ut sin første tilvekstfortegnelse i 1871 og det i Selskabets skrifter. Det er det samme året som den typologiske metoden ble presentert på arkeologikongressen i Bologna. I forordet skriver han at samlingen: «visstnok hører til de mindste i Norden». Etter noen få år ble samlingen tredoblet og etter hvert en av de større i Norden. Tilvekstfortegnelser er noe Karl Rygh fortsetter å gi ut med mønstergyldig orden så lenge han lever. Oldsaksamlingen ble ordnet etter Thomsens treperiodesystem og etter typologenes prinsipper etter å tidligere ha vært et raritetskabinett. Som Thomsen mener Rygh at samlingen utgjør selve grunnlaget for forskningen.

Rygh har imidlertid et videre perspektiv enn Thomsen. Det er ikke tilstrekkelig for Rygh å ordne oldsakene i typologiske rekker. Han har også interesse av å skrive kulturhistorie, særlig bosetningshistorie, med hjelp av både funn og fornminner. Det forutsetter reisevirksomhet hvor fornminnene kan studeres i landskapet. Rygh er således ikke upåvirket av den retningen dansk arkeologi tok etter Thomsen med særlig J.J.A. Worsaae og Sophus Müller.

Viktor Ronander fotografert i helfigur med frakk, kjæpp, snadde og et sammenrullet papir, kanskje en tegning av funnsteder i Trondheims bygrunn.

Karl Rygh gjorde sin første rent arkeologiske reise i 1869. Reisene fortsatte hver sommer inntil 1914. Inntil 1873 var de årlige reisene bekostet av Fortidsminneforeningen. Den museale virksomheten var da betraktet som annenrangs av Selskabet. Etter statuttendringen i 1874 med konsentrasjon om museale oppgaver i det nordenfjeldske Norge er det Selskabet som bekoster disse reisene. Vi kan si at med statuttendringen kommer arkeologien endelig til Trondheim. Det er en mannsalder (38 år) etter at Thomsens «Ledetraad» ble utgitt.

Etter hvert får Rygh hjelp i kortere eller lengre tid av Knut Lossius, Bendix Bendixen, Ingvald Undset og Anders Nummedal med reisene og de arkeologiske optegnelsene og innsamlingen av funn. Med Nummedals oppdagelse og tolkning av flintfunnene ved Voldvatnet utenfor Kristiansund fikk steinalderforskningen ikke bare i det nordenfjeldske, men også i hele Norge en start.

Katalogen i 1871 omfattet bare ti gjenstander fra steinalderen. Hele fortegnelsen har 905 nummer pluss 29 oldsaker fra Hammers samling. Med Nummedals oppdagelser og Ryghs iherdige innsamlingsarbeid ble andelen funn fra steinalderen stadig større. Ikke bare steinalderfunnene økte eksplosjonsartet men også funnene fra de øvrige periodene. Nå begynte også funnene fra bygrunnen i Trondheim å komme inn.

Jeg vil her stanse litt ved den som bragte inn storparten av de tidlige byfunnene til Museet. Det er Viktor Ronander (1847–1929), en original som arbeidet ved Selskabet. Han var født i København og havnet i Trondheim i 1892 som omreisende musiker. I Universitetsbiblioteket i Trondheim har han for øvrig etterlatt seg et notemanuskript: «Sang af Væverne». Bibliotekar Landmark har skrevet en biografi over ham (Landmark 1930). Der (s. 6f) forteller han at Ronander i guttedagene var en flittig besøker på Thomsens visninger av oldsaksamlingen i København. Han betraktet Thomsen som sin første lærer. Bengt

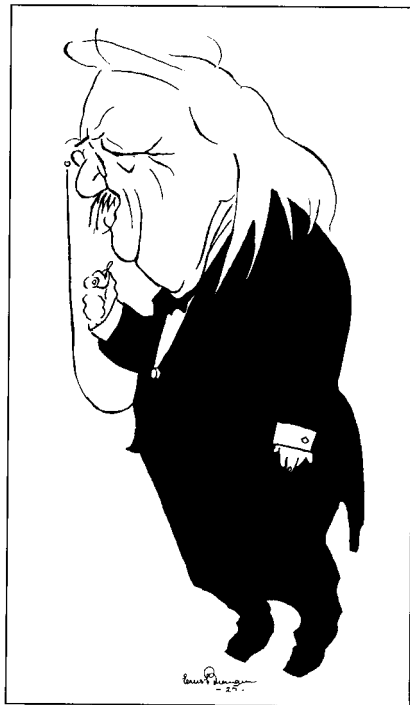
Hildebrand mener i sin bok om Thomsen at Ronander kunne betraktes som den sistlevende av Thomsens elever (1937 s. 2). Ronander var en lidenskapelig samler. Han var en pionér når det gjaldt å samle inn materiale fra bygrunnen i Trondheim. I 1896 ble han Karl Ryghs assistent og han fikk i oppdrag å føre tilsyn med gravningene i byen. Rygh mente at han selv ikke hadde kapasitet til å studere materialet fra historisk tid. Han måtte først og fremst ta seg av de forhistoriske perioder. Rygh så det imidlertid som sin oppgave å redde materialet fra historisk tid fra å bli ødelagt eller ført ut av landet (Petersen 1916 s. 21). Det er i det lyset Ronanders virksomhet må sees.

Ronanders virksomhet bragte en rikdom av byhistorisk materiale til Museet. Han var imidlertid først og fremst interessert i funnene, noe som hans tegninger av funnstedene er preget av. Det var gjenstandene som interesserte ham, ikke funnforholdene (se Lunde 1977 s. 27). Ronander bestyrte etter hvert mynt- og medaljesamlingen ved Museet og han gjorde en stor innsats ved Biblioteket. (Se Sognnes 1993 om myntkabinettets historie.)

I Trondheim virket også en annen ildsjel omtrent samtidig. Det var Henrik Mathiesen (1847–1927). Han begynte med handelsvirksomhet, men etter hvert tok de antikvariske interessene overhånd. Han interesserte seg både for Nidarosdomen og for bygrunnen. Hans interesse var imidlertid først og fremst historisk og han stod utenfor de etablerte institusjonene. (Se Lunde 1977 s. 28–33.)

Med de nevnte herrenes hjelp dekket nå virksomheten ved Selskabet alle de forhistoriske periodene og også historisk tid. Den arkeologiske virksomheten i historisk tid begrenset seg imidlertid til by-

Viktor Ronander var en kjent personlighet i Trondheim. Her har Ernst Biermann tegnet ham i 1925. Tegningen var innført i Nidaros 4/2 1926 som illustrasjon til Henry Rosachs levende beskrivelse av ham.

grunnen i Trondheim. Etter hvert omfattet den borger, klostre og kirker også på landsbygden.

Ryghs bakgrunn var filologi, men han hadde også studert historie. Th. Petersen (1916) skriver i sin biografi over Karl Rygh at han studerte under lærere som Rudolf Keyser, P.A. Munch og C.R. Unger i Kristiania, men at nok hans eldre bror Oluf Rygh (1833–1899) hadde betydd mest for hans utvikling. Ryghs studiekamerat Bendixen skriver i 1916 i et takkebrev til Th. Petersen for hans biografi over Karl Rygh: «Keyser og Unger til dels har vistnok hat betydning for Karl Ryghs utvikling som forsker; men Munch kan ikke betragtes som direkte lærer for nogen av os eller andre samtidige, hvis uttrykket er ment saaledes. Munch eksaminerte os ved artium 1857, men reiste saa bort, og forelæsninger holdt han aldrig i vor tid; men K.R. hadde den lykke at ha sin bror til veileder.» Jeg har studert brev fra Oluf Rygh til den yngre broren (oppbevart ved Vitenskapsmuseet og Universitetsbiblioteket i Trondheim). Der ser man at de to hele tiden hadde en aktiv dialog om vanskelige spørsmål innenfor arkeologien. Det er ikke uvanlig at den eldre broren gratulerer den yngre med nye arkeologiske funn. Oluf Rygh meddeler også Karl Rygh egne bekymringer f.eks. om ansettelse. I et brev forteller han at han skal fungere som opponent ex officio på Ingvald Undsets disputas. Han forteller også nytt om den øvrige familien i Oslo.

Karl Ryghs første arbeid: «Bemerkninger om stedsnavnene i den søndre del af Helgeland» (1870 s. 3–85) er først og fremst et filologisk arbeid, men det forener de to emnene filologi og arkeologi. En viktig slutning der var at det ikke er noen forskjell mellom Helgeland og sørligere områder i hvor tidlig den norrøne kulturen kunne spores. Ryghs arbeid ble retningsgivende for senere stedsnavnforskning da han i tillegg til å bruke skriftlige kilder også brukte folks talemåte og topografiske forhold til å forklare navnenes betydning. Arbeidet var et resultat av en reise Rygh gjorde i 1868 til Helgeland med hjelp av et stipendium (1870 s. 3).

At reisen gikk akkurat til Helgeland kan som Nils Hallan (1984) og Alfred Jakobsen (1989 s. 9) har hevdet, nettopp ha med Keysers innvandringsteori å gjøre. Denne antakelsen mener jeg styrkes av at Rygh hadde vært elev av Keyser. Ryghs resultater fra reisen er egentlig et innlegg mot innvandringsteorien uten at Rygh uttrykker det i klartekst. På Helgelandsreisen gjorde Rygh også arkeologiske notater. Han gjorde også senere undersøkelser om gardsnavn i Nordland. I 1905 utkom «Om gaardnavne i Nordland». Denne skriften var egentlig en polemikk mot geologen Andreas M. Hansens teorier om bosetningen i Nord-Norge (Petersen 1916 s. 9). I »Landnám i Norge«, utgitt i 1904, had-

de Hansen lansert kontroversielle teorier om hvordan og av hvilke raser Norge hadde blitt befolket.

Det er her ikke mulig å gå nøyere inn på Ryghs produksjon. Han interesserte seg særlig for spørsmål rundt den arktiske og den sørskandinaviske steinalderen (bl.a. 1903). Rygh undersøkte også graver på nabogardene Todnes og Holan i Sparbu, Nord-Trøndelag, som har gitt rike funn fra bronsealderen. I 1908 ga han ut en beskrivelse av alle inntil da kjente nordenfjeldske helleristninger av sørskandinavisk type. Oluf Ryghs beskrivelse av Norges helleristninger i 1873 hadde allerede blitt foreldet når det gjaldt de nordlige ristningene. Karl Rygh skrev den første samlede framstillingen av Trøndelags forhistorie (1897). Den ble gitt ut til 900-årsjubileet av Trondheims grunnlegging. Det er nok så logisk at det var han som utga den, ettersom bosetningshistorie alt fra tidlig steinalder går som en rød tråd gjennom hele hans produksjon.

Karl Rygh var også den som fullførte bronren, Oluf Ryghs store prosjekt *Norske Gaardnavne*, hvor den opprinnelige betydningen av alle norske gardsnavn søkes forklart. Karl Rygh ga etter brorens død 1899 ut de bindene av dette verket som omfatter de nordenfjeldske fylkene. Interessen for å gi ut dette store verket

«Tutulus» av bronse fra gravfeltet på Holan ved Todnes i Sparbu, Nord-Trøndelag. Den er funnet ved Ryghs utgraving i 1904.

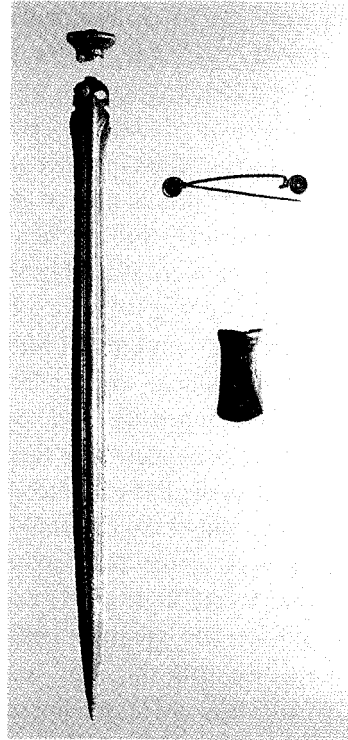

Foto: PER E. FREDRIKSEN, Vitenskapsmuseet

Sverd, holkøks og draktspenne fra bronsealderen. Gjenstandene er laget av bronse og er funnet allerede i 1830 i gravfeltet på Todnes i Sparbu, Nord-Trøndelag. På Todnes og nabogarden Holan undersøkte Karl Rygh flere gravrøyser fra bronsealderen.

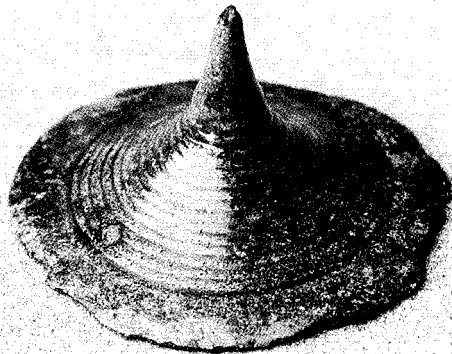

Foto: PER E. FREDRIKSEN, Vitenskapsmuseet

må sees i lys av de nasjonale strømningene i tiden foran unionsoppløsningen med Sverige. Karl Rygh stemte imidlertid i 1905 som stortingsrepresentant for høyre imot unionsoppløsningen (Hagen 1997 s. 103).

Da Selskabet skulle gi ut Schönings reisebeskrivelser i 1910, var det Karl Rygh som utførte arbeidet med det og også skrev forordet. Man kan si at sirkelen er sluttet. Det er imidlertid tragisk at det skulle gå så lang tid som 100 år etter at Schøning gjorde sine reiser, før den vitenskapelige arkeologien kom til Trondheim!

For å summere Karl Ryghs betydning konstaterer jeg at han var en for sin tid moderne arkeolog samtidig som han var en dyktig filolog. Han drev igjennom statuttendringen som førte til Museets egentlige grunnlegging. Museet hadde en allsidig vitenskapelig virksomhet i pakt med tidens krav. Rygh ordnet oldsaksamlingen etter treperiodesystemet og den typologiske metode. Han ga flittig ut kataloger over samlingens oldsaker. Samlingen var under hans ledelse i god skikk som et vitenskapelig arkiv. Han hadde imidlertid mindre sans for å gjøre samlingen attraktiv for publikum (Shetelig 1944 s. 78). Rygh begrenset seg ikke til innendørs museal virksomhet. Han drev også aktivt med utgravinger hver sommer.

Karl Rygh fulgte med i den vitenskapelige debatten og kom selv med viktige bidrag. Det gjelder f.eks. spørsmålet om den arktiske steinalderkulturen. Han skrev også tidsriktig bosetningshistorie ut fra både funn og fornminner. Den allsidige virksomheten med ordning av samlingens oldsaker og utgravninger på landsbygden, gjorde det naturlig for ham å se funnene i sammenheng med fornminnene og det landskap de fantes i. Her må heller ikke hans stedsnavnsstudier glemmes. Hans kunnskap om betydningen av gardsnavnene sett i sammenheng med funn, fornminner og landskap ga ham et godt grunnlag for bosetningshistoriske studier. Bosetningshistoriske studier har også senere vært et kjennemerke for norsk arkeologi. Ryghs etterfølger ved museet, Theodor Petersen (1875–1952), fulgte opp de bosetningshistoriske studiene med mange viktige bidrag. Særlig kan arbeidet «Problemer i det nordenfjeldske Norges bosetningshistorie» fra 1930 nevnes.

Oldsaksamlingen i Trondheim ble med Karl Rygh på høyde med tilsvarende samlinger i Skandinavia. Det var en enestående prestasjon, spesielt som Rygh inntil han var 60 år hadde full lærerpost ved Katedralskolen og var aktiv politiker både på Stortinget og i Trondheims kommunestyre. Som politiker kjempet han bl.a. for at Norges Tekniske Høyskole skulle etableres i Trondheim. Han var også en viktig drivkraft innenfor den trondheimske avdeling av Fortidsminneforeningen hvor han var formann fra 1878 til kort tid før sin død. I tillegg var han medarbeider i Trondhjems Adresseavis og var i mange år bladets virkelige redaktør (Petersen 1916 s. 30ff, Shetelig 1944 s. 78, NBL 1954 s. 63.)

OPPSUMMERING

Jeg har her ønsket å vise at den historisk-antikvariske virksomhet, som ble drevet ved det Selskabet som ble stiftet i Trondheim i 1760 av Gunnerus, Suhm og Schøning, i starten var fullt på høyde med eller foran det som skjedde i Sør-Skandinavia. Trondheim var ved denne tiden ikke noen avkrok i Norden. Likevel hadde det neppe blitt stiftet et slikt selskap i Trondheim hvis ikke akkurat de tre herrene med sin bakgrunn i universitetsmiljøer i Danmark og Tyskland hadde oppholdt seg her samtidig.

For arkeologi og historie har uten tvil Schøning og Suhm hatt størst betydning. Schøning var tidlig ute med sine antikvariske reiser og begge har bidratt med betydelige verk for sin tid i historieforskningen.

Det er interessant at både Schøning og Suhm kan ha gitt impulser til at treperiodesystemet ble skapt, trolig påvirket av Gunnerus' forbindelser med Linné. Vi har sett at begge var klar over at det fantes flere forhistoriske perioder hvor redskapene ble laget av ulike materialer. De visste også hva som var eldst og yngst. Treperiodesystemet kunne således ha fått sin vitenskapelige utforming i Trondheim, og dermed kunne den vitenskapelige arkeologien ha blitt skapt her og ikke i København. Nå kom den i stedet fra København over Kristiania til Trondheim med Karl Rygh.

Etter stifternes tid var Selskabet lite aktivt med egen forskningsvirksomhet, men fungerte mer som et forskningsråd. Det var imidlertid flere som drev med antikvarisk virksomhet som ble understøttet, f.eks. Lorentz Klüwer. Man sendte også ut folk som Ivar Aasen for å undersøke spesielle spørsmål.

Oldsaksamlingen eller «Kunstkabinettet» hadde hele denne tiden dårlige forhold. Det er først med 1874 års statutter at et moderne museum blir skapt. Ettersom Karl Rygh var pådriveren her, kan vi si at det var han som skapte det. Rygh var ikke isolert, men stod hele tiden i kontakt med hva som skjedde innenfor arkeologien i det øvrige Skandinavia, ikke minst gjennom de nære kontaktene han hadde med sin bror Oluf Rygh i Kristiania.

Med Karl Rygh kom den vitenskapelige arkeologien endelig til Trondheim – 100 år etter Schøning og Suhm! Innholdet i statuttene som Rygh kjempet for er også noe som i høy grad peker framover. Kulturstudier og naturstudier med et historisk perspektiv gir museumsvirksomheten et særpreg. I dag er Vitenskapsmuseet delt i to institutter i samsvar med det; et som har ansvar for kulturhistorie og et med ansvar for naturhistorie. Dermed fører museet sin lærdomshistoriske tradisjon videre i den moderne tid.

Litteratur:

- Berglund, Birgitta 1995: Ivar Aasens og Sjur Sexes antikvariske reisevirksomhet på Helgeland i 1846 – «... den norske Folkestammes Indvandring ... fra Lapmarken til Helgeland ...». *Årbok for Helgeland* 1995. Mosjøen.
- Daae, Ludvig 1880: *Gerhard Schønning. En Biographi*. Christiania.
- Foucault, Michel 1972: *Vetandets arkeologi*. BOC-serien.
- Gräslund, Bo 1974: Relativ datering. Om kronologisk metod i nordisk arkeologi. *Tor, Tidskrift för nordisk fornkunskap, Uppsala universitet*, Vol. XVI. Gustavianum, Uppsala.
- Hagen, Anders 1997: *Gåten om kong Raknes grav. Hovedtrekk i norsk arkeologi*. J.W. Cappelen's Forlag A.S.
- Hallan, Nils 1984: Om Oluf Rygh på 150-årsdagen. *Namn og nemne* 1984.
- Hansen, Andreas M. 1904: *Landnám i Norge. En utsigt over Bosættningens Historie*. Kristiania.
- Helliksen, Wenche 1996: Evolusjonisme i norsk arkeologi. Diskutert med utgangspunkt i A.W.: Brøggers hovedverk 1905–25. *Varia* 37. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.
- Hildebrand, Bengt 1937: C.J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837. I Tiden til 1826. *Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademiens handlingar*. Del 44:1. Stockholm.
- Hildebrand, Bengt 1938: C.J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816–1837. II Tiden 1826–1837. *Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademiens handlingar*. Del 44:2. Stockholm.
- Holberg, Ludvig 1943: *Moralske tanker*. København.
- Holst, Hans 1939: Gerhard Schønning's optegnelser om myntfunn i Norge. *Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1938 Nr 10. Trondheim.
- Jakobsen, Alfred 1989: Karl Rygh 1839–1915. Innledning til Karl Rygh: *Bemerkninger om stedsnavnene i den søndre del af Helgeland*.
- Johansen, Arne B. 1969: Høyfjellsfunn ved Lærdalssvassdraget I. Den teoretiske bakgrunn og de første analyseforsøk. *Acta Universitatis Bergensis – Series Humaniorum Litterarum. Årbok for universitetet i Bergen. Humanistisk serie*. Bergen–Oslo.
- Johansen, Arne B. 1974: *Forholdet mellom teori og data i arkeologi og andre erfaringsvitenskaper*. Arkeologiske skrifter, Historisk museum, Universitetet i Bergen. No.1.
- Keyser, Rudolf 1839: Om Nordmændenes Herkomst og FolkeSlægtskab. *Samlinger til Det Norske Folks Sprog og Historie*. Sjette bind. Christiania.
- Klüwer, Lorentz D. 1823: *Norske Mindesmærker*. Christiania.
- Landmark, Joh. D. 1930: Victor Ronander 1847–1929. Særtryk af *Personalthistorisk Tidskrift* IX. Række 3. Bind 2.–3. Hæfte. København 1930.
- Lunde, Øyvind 1977: Trondheims fortid i bygrunnen. *Riksantikvarens Skrifter* Nr. 2. Trondheim.
- Midbøe, Hans 1960: *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Historie*. Bind 1 og 2. Trondheim.
- Montelius, Oscar 1884: Den förhistoriska fornforskarens metod och material. *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*. Del 8. Nr. 3. (s. 1–28).

- Müller, Sophus 1884: Mindre bidrag til den forhistoriske archæologis metode. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1884*. Kjøbenhavn.
- Nilsson, Sven 1838–43: *Skandinaviska Nordens Ur-Invånare. Ett försök i den komparativa ethnografien och ett bidrag till människoslågtets utvecklingshistoria. Stenålderen*. Lund 2. oppl. Stockholm 1866.
- Norsk Biografisk Leksikon*: Artikler om Johan Ernst Gunnerus, Rudolf Keyser, Knut Lossius, Lorentz Diderik Klüwer, P. A. Munch, Karl Rygh, Oluf Rygh, Peter Friderich Suhm og Gerhard Schøning.
- Nyerup, Rasmus 1806: Oversyn over Fædrenelandets Mindesmærker fra Oldtiden, saaledes som samme kan tenkes opstillede i et tilkommende National-Museum. Et Forsøg. *Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider*, bind 4. Kjøbenhavn.
- Petersen, Theodor 1916: Karl Ditlev Rygh. Trondhjem. *DKNVS skrifter* 1915.
- Petersen, Theodor 1930: Problemer i det nordenfjeldske Norges bosetningshistorie. *DKNVS forhandlinger*, bd III.
- Pontoppidan, Erik 1763: *Den Danske Atlas eller Konge-riget Dannemark, Med dets naturlige egenskaber, Elementer, Indbyggere, Væxter, Dyr og andre Affødninger, dets gamle Tldragelser og nærværende Omstændigheder i alle Provinser, Stæder, Kirker, Slotte og herre-Gaard, tomte I*, Kjøbenhavn.
- Richter, J.: 1910: *Utsigt over Det kongelige norske Videnskapers Selskabs historie 1760–1910*. Trondhjem.
- Rygh, Karl 1870: *Bemærkninger om stedsnavnene i den søndre del af Helgeland*, s. 3–85. Særskilt aftryk af Norsk Historisk Tidsskrift s. 53–135. I. Kristiania.
- Rygh, Karl 1871: Katalog over Det kgl. norske Videnskabernes Selskabs oldsaksamling. *DKNVS skrifter* 7ende bind 1871. Trondhjem.
- Rygh, Karl 1874: *Bidrag til det thronhjemske videnskabselskabs historie i ældre tid*. Thronhjem.
- Rygh, Karl 1897: Trøndelagen i forhistorisk tid. En archæologisk oversigt. *Festskrift udgivet i anledning af trondhjems 900 aars jubilæum 1897 af DKNVS i Trondhjem*. Trondhjem.
- Rygh, Karl 1903: Spidser og knive. *DKNVS skrifter* 1902, No 3.
- Rygh, Karl 1908: Helleristninger af den sydsandinaviske type i det nordenfjeldske Norge. *DKNVS Skrifter* 1908, No. 10. Trondheim.
- Schwach, Conrad Nicolai 1846: Kort Udsigt over det kongelige norske Videnskabs-Selskabs Historie fra dets Oprindelse til Udgangen af 1844. *DKNVS Skrifter* i det 19de Aarh. 4de B. 1ste H. Trondhjem.
- Schøning, Gerhard 1910: *Reise giennem en deel aaf Norge i de aar 1773, 1774 og 1775*. I og II. Trondhjem.
- Schøning, Gerhard 1968: *Tegninger samlet eller utført av Gerhard Schøning i forbindelse med hans reiser i 1770-årene og hans arbeider med norsk historie og topografi*. Utgitt av Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Oslo.
- Shetelig, Haakon 1944: *Norske museers historie*. Oslo.
- Sognnes, Kalle 1993: Vitenskapsselskapets myntkabinett gjennom 150 år. *DKNVS Forhandlinger* 1993.

- Stenvik, Lars 1988: Flere overraskelser på Skei. *Spor – fortidsnytt fra Midt-Norge* Nr. 2 1988.
- Stjernquist, Berta 1983: Sven Nilsson som banbrytare i svensk arkeologi. *Sven Nilsson. En lärd i 1800-talets Lund. Studier utgivna av Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund.* Lund.
- Suhm, Peter Friderich 1776: *Historien af Danmark, Norge og Holsten udi tvende udtog til den studerende Ungdoms Bedste.* København.
- Svestad, Asgeir 1995: *Oldsakenes orden.* Om tilkomsten av arkeologi. Universitetsforlaget.
- Thomsen, Christian Jürgensen 1836: *Kortfattet Udsigt over Mindesmærker og Oldsager fra Nordens Fortid.* I: Ledetraad til nordisk Oldkyndighed utg. af det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab. København.
- Worsaae, J.J.A. 1843: *Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhøie.* København.
- Aase, Monica 1987: *Patrioter og bønder: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs arbeid med landbrukspremier 1772–1806.* Hovedoppgave i historie, Universitetet i Trondheim. Manuskript.
- Aase, Monica 1991: *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab Brevregistrant 1760–1860. UNIT, Spesialsamlingene, Katalog 14.* Trondheim.

Utrykk litteratur

Ved Universitetsbiblioteket, NTNU:

- Brev fra Oluf Rygh til Karl Rygh 18/4 1876 og 22/10 1877. Universitetsbiblioteket, NTNU.
- Ivar Aasens beretning til Directionen for det Kgl. norske Videnskabs Selskab i Trondhjem. VS III j.nr. 1846.070. Vedlagt er Sjur Sexes beretning ad JN⁰ 70/1846. Universitetsbiblioteket, NTNU.
- VSS protokoll. Universitetsbiblioteket, NTNU.

Ved Institutt for arkeologi og kulturhistorie, Vitenskapsmuseet, NTNU:

- Brev fra Oluf Rygh til Karl Rygh 4/6 1881.
- Brev fra Svend Mosling til Directionen 28/5 1870.
- Conrad Nicolai Schwachs katalog over DKNVS' Oldsaksamling: Antiquitets = samlingen vedkommende. Catalog over det kgl. norske Videnskabs Samling af udenlandske og fremmede Oldsager samt allehaande artefacta.
- Johan Christian Tellefsens katalog (inntil 1856) over DKNVS' Oldsaksamling.
- Karl Ryghs almanakker 1867–1896.
- Brev fra B.E. Bendixen til Th. Petersen 26/8 1916

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab ble stiftet i 1760 og
Skrifter utkom første gang i 1761. Det er en av verdens eldste
vitenskapelige skriftserier som fremdeles utkommer.

*The Royal Norwegian Society of Sciences and Letters was
founded in 1760 and the Transactions (Skrifter) first appeared in
1761. The Transactions series is among the oldest scientific
publications in the world.*

© DKNVS/TAPIR 1998

ISBN 82-519-1343-8

ISSN 0368-6310

Printed in Norway by Tapir, Trondheim